

DOI: 10.33310/2078-2128-2020-20-1-66-70
УДК159.9 : 37.015.3

І. Є. ЧУГУЄВА,

кандидат психологічних наук
ORCID: 0000-0003-0030-0428
Email: hamisek@ukr.net

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського,
Миколаїв, Україна

А. О. ТЕСЛЯ,

студентка факультету педагогіки та психології
Email: alinochka.teslya35@gmail.com

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського,
Миколаїв, Україна

ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СПОРТСМЕНОК ПРЕДСТАВНИЦЬ «ЧОЛОВІЧИХ» ВИДІВ СПОРТУ

Анотація. У статті представлено результати дослідження гендерної ідентичності спортсменок, які займаються «чоловічими» видами спорту. Показані складові гендерної ідентичності, чинники її прояву в категоріях фемінності й маскулітності. Підкреслюється, що гендерна ідентичність виступає як узгодженість свідомості й поведінки людини як представника певної статі, тобто зв'язаність когнітивного і конативного компонентів ідентичності особистості. Зроблено аналіз впливу спортивної діяльності на формування гендерної ідентичності спортсменок, представниць різних видів спорту. Результати показали, що переважна більшість досліджуваних спортсменок прагнуть до балансу між чоловічими та жіночими характеристиками, про що свідчить найбільший відсоток андрогінності.

Ключові слова: гендерна ідентичність, гендер, фемінність, маскулітність, професійний розвиток особистості.

Вступ. З кожним десятиліттям безперервно зростала і продовжує збільшуватись кількість жінок, що беруть участь в Олімпіаді, і кількість видів спорту, в яких беруть участь жінки. Загальні причини цього: зміна соціально-економічної ролі жінки в суспільстві, загальний процес фемінізації всіх сторін соціального життя – економіки, політики, бізнесу, освіти. Історія залучення до спорту жінок наочно переконує в тому, що в цьому процесі переважну роль відіграють не тільки біологічні, але і соціокультурні чинники, а саме гендер. Історично сформовані уявлення про мужність (маскулітність), жіночність (фемінність) пов'язані не з біологічною статтю людини, а саме з типом культури, до якої вона належить. Розмивання гендерної ідентичності як похідної від найбільш усталеної статевої ідентичності свідчить про проблему ідентичності взагалі.

Мета дослідження: визначити особливості гендерної ідентичності спортсменок в процесі професійного розвитку особистості в спорті.

Для розв'язання поставленої мети використовувались такі методи: спостереження, бесіда, методики для дослідження психологічної статі, особистісної та гендерної ідентичності, а саме: 1. Методика «Маскулітність-фемінність» С. Бем; 2. Модифікований варіант «Маскулітність – фемінність» С. Бем (А. О. Усольцева); 3. Методика

вивчення особистісної ідентичності Л. Б. Шнейдер; 4. Методика вивчення гендерної ідентичності Л. Б. Шнейдер.

Результати дослідження та дискусії.

У психології одним з родоначальників використання терміну «ідентичність» вважається Е. Еріксон. Зміст, який він при цьому вкладає в цей термін, розкривається через опис таких аспектів ідентичності як індивідуальність, тотожність і цілісність, єдність і синтез, соціальна солідарність. Сам Е. Еріксон робив акцент більш на динамічності, змінності ідентичності протягом життя людини, виділяючи в якості основної адаптаційну функцію даної особистісної структури [13]. Дж. Марсія висунув припущення, що гендерна ідентичність як гіпотетична структура феноменологічно проявляється через спостережувані патерни «вирішення проблем», тобто актуалізується в ситуації соціального вибору [2]. Л. Н. Ожигова розуміє ідентичність через її функціональне значення як «процес і результат уподібнення, ототожнення або самокатегоризації особистості з ким-небудь або чим-небудь» [7, с. 38]. Л. В. Штильова визначає гендер як «культурний конструкт, який створюється людьми в суспільстві, нескінченно відтворюється і передається із покоління в покоління як частина культури, змінюється з різних причин, хоча і має деяку консервативність» [12]. Ми бачимо, що

автори розглядають поняття як мінімум з трьох сторін – структурної, динамічної і функціональної. Про таку характеристику як ступінь усвідомленості ідентичності говорить Дж. Мід [14].

Говорячи про «гендер» і «гендерну ідентичність», ми спираємося на поняття маскулінності і фемінності, що підкреслюють соціальну і психологічну складові особистості. В якості основних категорій, що визначають зміст маскулінності і фемінності, розглядаються категорії статусу, ролі та соціальної функції [9]. В основі маскулінності виступають функції керівництва, підтримання дисципліни, здобування, способи подолання перешкод зовнішнього середовища і виконання діяльності. Фемінність, що базується на емоційній реактивності і турботі про інших, ототожнюється з експресивністю та інтерпретується через орієнтацію на виконання емоційних функцій, спрямованих на підтримку рівноваги в сім'ї та виховання дітей.

Статевая ідентичність визначається як «єдність поведінки й самосвідомості індивіда, які відносять себе до певної статі та орієнтуються на вимоги відповідної статевої ролі» [3]. У цьому визначенні підкреслюється узгодженість свідомості й поведінки людини як представника певної статі, тобто зв'язаність когнітивного і конативного компонентів ідентичності особистості. Орієнтирами для такого узгодження виступають вимоги статевої ролі [1].

І. С. Клецина пропонує визначати гендерну ідентичність як переживання людиною себе представником певної статі. Це багатофункціональний конструкт, що включає в себе, в тому числі, й психологічні характеристики маскулінності – фемінності, і гендерні уявлення [4]. Гендерна ідентичність – це базова структура соціальної ідентичності, що характеризує людину з точки зору її приналежності до чоловічої або жіночої групи, при цьому найбільш значущим є те, як людина визначає себе сама [5].

У структурі гендерної ідентичності можна виділити три компоненти: когнітивний (усвідомлення приналежності до певної статі і опис себе за допомогою категорій мужності – жіночності; афективний (оцінка рис особистості й особливостей рольової поведінки шляхом співставлення їх з еталонними моделями маскулінності – фемінності); конативний (самопрезентація себе як представника гендерної групи) [7]. Особистісний смисл, як певна одиниця особистості, виступає як механізм конструювання гендерної ідентичності, який зумовлений потребою особистості в досягненні внутрішньої узгодженості, самоактуалізації та зовнішньому підтвердженні [8].

Структурно гендерна ідентичність представляє собою: а) опис типового (нормативного) зовнішнього вигляду, набору соціально схвалених гендерних якостей; б) відношення (у вигляді прийняття, згоди, переживання приналежності до гендерної групи); в) рисунок поведінки – відповідно до соціальних стереотипів і досвіду самопрезентації в різних соціальних ситуаціях.

Динамічно гендерна ідентичність представляє собою: а) перевірку відповідності з категорією, збір зворотного зв'язку (яким (якою) мене бачать оточуючі люди?); б) перевірку своєї поведінки, зовнішнього вигляду на відповідність до своїх власних потреб; в) підпорядкування своєї поведінки відповідно до своїх уявлень про те, як слід поводитися в гендерній (статевій) соціальній ролі, в даній ситуації, з даними людьми.

Функціонально гендерна ідентичність представляє собою: а) елемент Я-концепції – Я-соціальне, що відбивається в просторі соціальних відносин; б) орієнтацію і позиціонування себе в системі соціальних зв'язків; в) вибір індивідуального специфічного образу своєї презентації в суспільстві.

Як підсумок з вище наведеного, ми можемо визначити, що під гендерною ідентичністю розуміються усвідомлені й неусвідомлені уявлення людини про себе як представника певної статі з точки зору стереотипів маскулінності й фемінності, прийнятих в даній культурі з урахуванням суб'єктивного досвіду переживань себе в якості представника заданої статі.

Питання ідентифікації спортсменок як жінок в науковій літературі ставиться не часто. Однак в роботах деяких авторів можна зустріти дослідження самооцінки спортсменок про наявність у них тих чи інших якостей, в тому числі й тих, що відносяться до жіночої гендерної моделі.

За даними дослідження Л. І. Лубишевої [6], 45% опитаних спортсменок заперечують у себе агресивність і жорстокість, проте, 5% вважають, що спортивна діяльність сприяла формуванню у них агресивності, а 7,8% сказали про прояв в їх поведінці жорстокості, яку пов'язують із заняттями спортом. Автор зауважує, що більшість спортсменок відзначають позитивний вплив спорту на формування їх характеру. Вони стали більш комунікабельними, зібраними та дисциплінованими, цілеспрямованими. Спортсменки помітили також, що спортивна діяльність сформувала у них прагнення до лідерства. У той же час бути лідером в сім'ї виявила тільки половина опитаних.

Н. С. Цикунова наводить дані про те, що заняття «чоловічими» видами спорту сприяють

маскулізації спортсменок, а заняття «жіночими» видами спорту сприяють зростанню фемінізації особистості спортсменок. Однак зміни є не критичними і не вимагають поглибленого опрацювання. Невід'ємною частиною чоловічого спорту є агресивний фізичний контакт, а жіночого – грація та елегантність, як характеристики типової спортсменки – жінки [11].

А. С. Дамадаєва приходиться до висновку, що «спортсменки, які спеціалізуються в єдиноборствах, є більш маскулітні в психологічному відношенні, ніж спортсменки, що займаються фемінними видами спорту. Вони відрізняються розвиненою волею, більшою агресивністю, більш високою самооцінкою тих якостей, які зазвичай асоціюються з мужністю» [2, с. 47].

А. О. Усольцева вважає, що особливості діяльності спортсменок, які займаються умовно чоловічими видами спорту, зумовлюють появу певних труднощів у становленні їх гендерної ідентичності: а) уявлення про своє тіло характеризуються суперечностями; б) недостатньо представлені (засвоєні) фемінні поведінкові схеми; в) ускладнені стосунки; г) недостатня внутрішня узгодженість гендерної та спортивної ролей; д) ідентифікація з роллю спортсменки на шкоду гендерної ідентичності.

Спортсменки, які займаються умовно чоловічими видами спорту, зазнають труднощів у становленні гендерної ідентичності в більшій мірі в порівнянні зі спортсменками, які займаються умовно жіночими видами спорту та з дівчатами, які не займаються спортом. В основі надлишкової маскулітності спортсменок, що займаються умовно чоловічими видами спорту, лежать гіпертрофовано засвоєні спортивні ціннісні пріоритети [10].

Результати. Вибіркою нашого дослідження виступили 36 спортсменок різних видів спорту, якими займаються і чоловіки, і жінки (16 з них є представницями видів сорту, які вважаються умовно чоловічими), віком від 17 до 23 років зі стажем заняття спортом від 5 до 17 років. З них 4 міжнародних майстра, 9 майстрів спорту України, 12 кандидатів у майстри та 10 спортсменок першого розряду, 5 призерів чемпіонатів України та Європи у різних вікових категоріях.

За результатами дослідження за допомогою методики «Маскулітність-фемінність» С. Бем у вибірці спортсменок превалює андрогінний тип психологічної статі. Це свідчить про те, що спортсменки набрали найбільшу кількість балів як за шкалою мужності, так і за шкалою жіночності. Також спортсменок з фемінним типом більше, ніж спортсменок з маскулітним типом психологічної статі. Можна сказати, що це до-

сить втішні показники для даної групи спортсменок. Це може бути пов'язано з тим, що в групі досліджуваних є представниці інтелектуального виду спорту, є представниці таких видів спорту, якими давно займаються і чоловіки і жінки.

Респонденти мають однаково проявлені як жіночі, так і чоловічі поведінкові схеми. Показники фемінності частіше зустрічалися у спортсменок-шахісток. Спортсменкам, які виконують фізичні вправи складніше відчути себе в «жіночому» тілі, тому в них тип психологічної статі коливається від маскулітності до андрогінності.

Результати показали, що переважна більшість досліджуваних спортсменок прагнуть до балансу між чоловічими та жіночими характеристиками, про що свідчить найбільший відсоток андрогінності.

Згідно з результатами, отриманими за допомогою модифікованого варіанту методики «Маскулітність-фемінність» О. А. Усольцевої найбільшу кількість співвідношень спортсменки обрали за об'єктами «Я-ідеальна» та «Типовий чоловік-спортсмен». Найменша кількість вибору за об'єктом «Типова жінка-спортсменка».

Порівнюючи кількість виборів об'єктів «Я-реальна» та «Я ідеальна» за такими якостями як: «Довірливість», «Здатність втішити», «Співчуття», «Турбота о людях», «Розуміння інших», «Жіночність» можна дійти до висновку, що спортсменки не вбачають в собі ці риси у тій мірі, в якій їм би хотілося. Такі якості як «Агресивність», «Покладається тільки на себе», «Домінування», «Мужність» мають тенденцію до зменшення в об'єкті «Я-ідеальна».

Експериментальні дані свідчать про те, що спортсменки прагнуть бачити в собі жіночі якості та розуміють наявність домінуючих чоловічих рис, якостей та поведінкових схем, які розвиває спортивна діяльність. В цілому аналіз результатів дослідження показує, що в уявленнях спортсменок присутні наступні конструкти: 1) «Я-реальна» = «Типова жінка-спортсменка» 95%; 2) «Типова жінка-спортсменка» = «Типова жінка» 65%; 3) «Успішна жінка-спортсменка» ≈ «Типовий чоловік» 85%; 4) «Успішна жінка-спортсменка» = «Ідеальна жінка» 35%; 5) «Я-ідеальна» = «Типова жінка» 55%; 6) «Я-ідеальна» = «Успішна жінка-спортсменка» 85%.

Згідно з результатами дослідження за методикою Л. Б. Шнейдер більшості спортсменок (28%) притаманна дифузна ідентичність. Дифузна ідентичність – це статус ідентичності, при якому немає міцних цілей, цінностей і переконань та спроб їх активно сформувати. Типи особистісної ідентичності «Мораторій» та «Псевдопозитивна ідентичність» (23%) свідчать про

наявність у спортсменок активного процесу вирішення кризи ідентичності, що відповідає нормативній кризі ідентичності людей даного віку. Мораторій – це статус ідентичності, при якому людина перебуває в стані кризи ідентичності й активно намагається вирішити його через пошук різних варіантів. Псевдоідентичність – стабільне заперечення своєї унікальності або, навпроти, її підкреслення з переходом в стереотипію, а також порушення механізмів ідентифікації й відокремлення у бік гіпертрофованості, порушення часової зв'язності життя, ригідність Я-концепції, неприйняття критики у свій адрес, низька рефлексія. В деяких випадках псевдоідентичність можна трактувати як гіперідентичність внаслідок тотального поглинання статусом, роллю, роботою, іншим об'єктом або суб'єктом. Досягнута позитивна ідентичність (20%) – це такий статус ідентичності, який проявляється у людини, що сформувала певну сукупність особистісно значущих для неї цілей, цінностей і переконань, які забезпечують їй почуття спрямованості і осмисленості життя. Передчасна ідентичність (6%) пов'язана з високими показниками авторитарності і низькими показниками самостійності. Передчасна ідентичність виникає в тих випадках, коли людина взагалі не робила незалежних життєвих виборів, ідентичність не усвідомлюється, скоріше це варіант нав'язаної ідентичності.

Результати дослідження гендерної ідентичності спортсменок за методикою Л. Б. Шнейдер показали, що у вибірці досліджуваних переважна більшість (54%) спортсменок має дифузний

тип гендерної ідентичності, тобто ці спортсменки ще не сформували свій власний образ жінки або не приділяють цьому надто багато уваги.

В стані мораторію гендерної ідентичності знаходиться майже третина спортсменок (31%). Це свідчить про те, що питання гендерної приналежності турбує спортсменок, їм важливі гендерні особливості, труднощі, з якими вони стикаються. Не дуже багато спортсменок, у яких виявлена передчасна гендерна ідентичність (9%). Набагато менший відсоток спортсменок має псевдопозитивну ідентичність (3%), а досягнуто позитивну гендерну ідентичність маю лише 3% спортсменок.

При порівнянні рівнів особистої на гендерної ідентичності спортсменок ми отримали результати які свідчать про те, що гендерна ідентичність спортсменок здебільшого знаходиться у дифузному стані, не зважаючи на те, що особистісна ідентичність більш-менш сформована. Відсутність сформованої гендерної ідентичності у переважній більшості досліджуваних підтверджує вагомість впливу спортивної діяльності у силових видах спорту на формування гендерної ідентичності спортсменок.

Висновки: спортивна діяльність, її вимог та правил є достатнім, щоб певним чином впливати на формування особистісної та гендерної ідентичності, або сприяти, або ускладнити ці процеси. Характер та ступінь негативного впливу спорту на оволодіння гендерною роллю діячиною-спортсменкою, яка займається «чоловічим» видом спорту досить серйозний.

Література

1. Говорун Т. В., Кікінежди О. М. Гендерна психологія. Навчальний посібник. Київ: Видавничий центр "Академія", 2004. 308с.
2. Дамадаева А. С. Влияние занятий спортом на гендерные характеристики личности женщин. Ученые записки университета имени П. Ф. Лесгафта. 2010. № 3 (61). С. 45-47.
3. Ильин Е. П. Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины. Санкт-Петербург: Питер, 2002. 544 с.
4. Клецина И. С. Гендерная социализация: Учебное пособие. Санкт-Петербург: Издательство РГПУ им. А. И. Герцена, 1998. 92 с.
5. Кон И. С. Мужские исследования: меняющиеся мужчины в изменяющемся мире. Введение в гендерные исследования: учебное пособие / ред. И. А. Жеребкиной. Харьков, 2001. Ч. 1. С. 562-605.
6. Лубышева Л. И. Женщина и спорт: социальный аспект. Теория и практика физической культуры. 2000. № 6. С. 13-16
7. Ожигова Л. Н. Гендерная идентичность личности и смысловые механизмы её реализации: автореф. дис. д-ра. психол. наук: 19.00.01 / Краснодар: Кубанский гос. ун-т, 2006. 46 с.
8. Петренко О. Б. Гендерна психологія. Практикум. Рівне: РДГУ, видавець Олег Зень, 2012. 127 с.
9. Ткалич М. Г. Гендерна психологія. Київ : Академія, 2011. 248 с.
10. Усольцева А. А. Представления о гендерной идентичности профессиональных спортсменок и девушек, профессионально не занимающихся спортом. Современные исследования социальных проблем. 2014. № 9 (41). С. 76-86.
11. Цикунова Н. С. Гендерные характеристики личности спортсменок в маскулинных видах спорта: дис. ... кандпсихол. наук: 13.00.04 / Санкт-Петербург. 2003. 181 с.

12. Штылева Л. В. Педагогика и гендер: развитие гендерных подходов в образовании. Женщина в российском обществе. 2000. № 3 (19). С. 61-66.
13. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. Москва: Прогресс, 1996. 344 с.
14. Mead G. H. Mind, Self and Society. Chicago: The Univ. of Chicago Press, 1946. P. 401.

References:

1. Govorun T. V., Kikinezhdі O. M. (2004). Gender psychology. Tutorial. Kyiv: Publishing Center "Academy", 2004.
2. Damadaeva A. S. (2010). The influence of sports on the gender characteristics of women. Scientific notes of the Lesgaft University. 3 (61). 45-47.
3. Ilyin E. P. (2002). Differential psychophysiology of men and women. St. Petersburg: Peter.
4. Kletsina I. S. (1998). Gender Socialization: A Textbook. St. Petersburg: RGPU Publishing House. A.I. Herzen.
5. Con I. S. (2001). Men's research: changing men in a changing world. Introduction to gender research: a textbook / ed. I. A. Жеребкиной. Kharkiv, Part 1. 562-605.
6. Lubysheva L. I. (2000). Women and sports: the social aspect. *Theory and practice of physical culture*. 6. 13-16
7. Ozhigova L. N. Gender identity and semantic mechanisms of realization: author's ref. dis. Dr. psychol. Sciences: 19.00.01 / Krasnodar: Kuban state. Univ., 2006.
8. Petrenko O. B. (2012). Gender psychology. Workshop. Rivne: RDGU, publisher Oleg Zen.
9. Tkalich M. G. (2011). Gender psychology. Kyiv: Academy.
10. Usoltseva A. A. (2014) Perceptions of the gender identity of professional athletes and girls who do not play sports professionally. *Modern research of social problems*. 9 (41). 76-86.
11. Tsikunova H. C. Gender characteristics of personality athletes in masculine sports: dis. ... Cand psychol. Sciences: 13.00.04 / St. Petersburg. 2003.
12. Shtyleva L. V. (2000). Pedagogy and gender: development of gender approaches in education. *A woman in Russian society*. 3 (19). 61-66.
13. Erickson E. (1996). Identity: youth and crisis. Moscow: Progress.
14. Mead G. H. (1946). Mind, Self and Society. Chicago: The Univ. of Chicago press, 401.

Inna Chuhueva

V. O. Sukhomlynskyi National University of Mykolaiv, Mykolaiv, Ukraine

Alina Teslia

V. O. Sukhomlynskyi National University of Mykolaiv, Mykolaiv, Ukraine

GENDE IDENTITY FORMATION OF FEMALE ATHLETES WHICH REPRESENTS "MALE" SPORTS

Abstract. *The article presents the results of a study of the gender identity of female athletes engaged in "male" sports. The components of gender identity, factors of its manifestation in the categories of femininity and masculinity are shown. It is pointed out that gender identity acts as a coherence of consciousness and the behavior of a person as a representative of a certain sex, the connection of cognitive and conative components of personality identity. The gender role requirement is the guideline for this coordination.*

There are three components to gender identity: structural, dynamic and functional. Gender identity is also presented as a fundamental structure of social identity, which characterizes a person in terms of membership in a masculine or feminine group, the most significant being the way in which a person defines himself.

The analysis of the influence of sports activities on the formation of the gender identity of women athletes, representatives of various types of sports is done. Experimental data show that athletes strive to see the feminine qualities in themselves and to understand the presence of dominant masculine features, qualities and role models that develop sporting activities. The results showed that the great majority of female athletes strive to achieve a balance between masculine and feminine features, as shown by the highest percentage of androgyny.

In general, the results of the study show that the following concepts prevail in the perceptions of female athletes: "I am ideal" and "Typical male athlete". The lowest number of selections for the article "Typical female athlete". The results of the study showed that the majority of female athletes (28%) had a diffuse personal identity. This is the status of identity, in which there are no strong goals, values and beliefs and attempts to actively form them. In the sample, the vast majority (54%) of athletes also has a diffuse type of gender identity, that is to say, that these athletes have not yet formed their image of a woman or are not paying much attention to it. The lack of gender identity in the vast majority of respondents confirmed the importance of the influence of sports activities in power sports on the development of athletes' gender identity.

Key words: *gender identity, gender, femininity, masculinity, professional development of personality.*